

Láng Benedek

A VILÁG FELOSZTÁSA

Mesterséges nyelvtervezetek Nyugat-Európában és Magyarországon*

A mesterséges (más néven univerzális vagy filozófiai) nyelvtervezetek (*lingua universalis*ok, világnyelvek) és a mesterséges írások több meglehetősen eltérő, olykor ellentmondó projektet öleltek fel a kora újkorban. Volt, aki azt a bizonyos ősnyelvet kereste, amelyen Ádám annak idején a világ dolgait megnevezte. Más nyelvtervezők a világ igazi szerkezetét kívánták leképezni egy olyan nyelvvel, amelyben a szavak egymáshoz való viszonya valamiképpen megfelel annak a struktúrának, amelyben a szavakkal megjelölt dolgok a világban vannak. Másokat nem hozott izgalomba a világ igaz szerkezetének feltárása, ők inkább praktikus szándékokkal közelítettek a problémához, s egy olyan közös nyelvet és közös írást igyekeztek létrehozni, amelyen a különféle nyelven beszélő népek kommunikálni képesek úgy, hogy ezt a közös jelrendszert mindenki a saját nyelvén olvassa ki.¹ Megint mások az eltérő felekezethez tartozók közti feszültségeket kívánták csökkenteni abban a reményben, hogy egy közös, jól felépített és logikus jelrendszer lehetővé teszi, hogy az alapvető vallásos kérdéseket egyszer és mindenkorra eldöntsük, vagy legalább azt, hogy a közös alapokban megegyezünk. Volt, aki a latint kívánta lecserélni egy kevésbé elavult nyelvre, amelyen a tudósok megértethetik magukat, mások számára a különféle természetes nyelvek nyelvtanának egységesítése volt a cél, olykor pedig a politikai kommunikáció titkosítása, vagy egyszerűen a folyóbeszéd lejegyzetelésének meggyorsítása. Néhány szerző soha nem létezett nyelvek megszerkesztésével tette izgalmasabbá könyv hosszúságú utópiáit,² mások egy nagy átverés keretében találtak ki blöffnyelvet.³ Számos mágikus és angyali ábécé született spirituális létezőkkel való csevegés céljából,⁴ míg néhány tehetséges ember pusztán intellektuális örömből és esztétikai élvezetből szerkesztett (és szerkeszt ma is) kitalált nyelveket, írásokat.⁵

* A cikk elkészültét a Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj és az OTKA K 72598 számú pályázata támogatta.

¹ Így például Cave BECK: *The Universal Character by which all the Nations in the World may Understand one anothers conceptions, Reading out of one Common Writing their own mother tongues*, Thomas Maxey, London, 1657; Athanasius KIRCHER: *Polygraphia Nova et universalis ex combinatoria arte detecta*, Varesius, Rome, 1663.

² Gabriel de Foigny, Denis Veiras és Simon Tyssot de Patot kitalált nyelveihez lásd James KNOWLSON: *The ideal languages of Veiras, Foigny and Tyssot de Patot*, *Journal of the History of Ideas* 1963, 269–278.

³ George Psalmanazar (1679?–1763), aki 1703-ban azt állította magáról, hogy egy Formosa nevű ország szülötte, egy teljes nyelvet és ábécét talált ki, amelyről azt állította, szülőföldjének nyelve és írása. Vö. Michael KEEVAK: *The Pretended Asian, George Psalmanazar's Eighteenth-Century Formosan Hoax*, Wayne State UP, Detroit, 2004.

⁴ A leghíresebb ilyen írás John Dee angyali ábécéje valamint Cornelius Agrippa mágikus karakterei, de számos más mágikus ábécé is fennmaradt. Lásd Gilles LE PAPE: *Les écritures magiques: aux sources du „Registre des 2400 noms” d’anges et d’archanges de Martines de Pasqually*, Arché, Milano, 2006.

⁵ Hasznos összefoglalás található a kortárs nyelvtervezetekről Sarah L. HIGLEY: *Hildegard of Bingen's Unknown Language. An Edition, Translation, and Discussion* (The New Middle Ages), Palgrave Macmillan, New York, 2007,

A filozófia- és a tudománytörténet számos fontos szereplője készített mesterséges nyelverterzetet vagy írt ennek fontosságáról és szükségességéről, köztük Johannes Trithemius, John Wilkins, Athanasius Kircher, René Descartes, Isaac Newton, Gottfried Wilhelm Leibniz, Marin Mersenne, George Dalgarno, Joseph de Maimieux, Francis Lodwick, Cave Beck vagy a magyar Kalmár György és a szintén magyar, de általában más összefüggésben ismert Bolyai János.

E szerzőknek azonban nemcsak – fent említett – szándékai különböznek oly nagyon, hanem nyelverterzetük megjelenése is. Dalgarno és Newton nyelvének szavai három vagy négy latin betű kombinációiból állnak, Kircher és Beck tervezetei kizárólag számokból, John Wilkins, Charles Brosses, Joseph de Maimieux, Christian Berger, Kalmár György és mások speciális karakterekből építik fel írásukat (ezt a fajta vállalkozást Maimieux után *paizigráfiának* hívják), míg Johannes Becher olyan speciális karaktereket használ, amelyek számokra vonatkoznak, amelyek viszont végsősoron latin szavakat jelölnek. Bizonyos mai mesterséges nyelvek még mozgó karaktereket is használnak, amelyek kizárólag a számítógép képernyőjén olvashatóak, de ebbe a tevékenységbe bizony könnyű beleszédülni.⁶

A mesterséges nyelvek szerkesztőinek többsége persze tudatában volt annak, hogy nem elég jól kitalálni egy ilyen nyelvet, el is kell terjeszteni. A népszerűsítés leggyakoribb eszköze pedig az volt, hogy fogtak egy közhasználatban lévő vallásos tartalmú szöveget, leggyakrabban a Miatyánkot, és azt lefordították az új nyelvre vagy írásra. John Wilkins, Charles Brosses, Pierre de Bernonville, sőt még az imposztor George Psalmanazar is ezt az imát használja fel, hogy bemutassa, milyen praktikus is a találmánya, míg Francis Lodwick egy bibliai szövegrésszel teszi ugyanezt, néhány 19. századi gyorsírás-feltaláló pedig teljes evangéliumokat írt át vonásszerű karaktereire.

Felületes szemlélő persze azt gondolhatná, a marketingtevékenység felesleges, hiszen egy ilyen jól konstruált filozófiai nyelv magától is olyan világos szerkezettel rendelkezik, hogy minden olvasó számára hamar átlátható. A szándék valóban ez volt: tükrözni a dolgok valódi viszonyait, vagy legalábbis egy transzparens és jól érthető viszonyrendszert létrehozni, amelynek elemei mindenki számára könnyen felismerhetőek, és amelynek szerkezete jól befogadható. Más szóval, a mesterséges nyelverterzeteknek jól dekódolható rendszereknek illene lenniük. Kalmár György rendszerében például a halál jele egyetlen kicsi negáló elemben különbözik az élet jelétől, Francis Lodowick pedig hasonló geometriai formát használ azokra a szavakra, amelyeknek közös a nyelvtani tövük.

Más tervezetek vizsgálata azonban nem erősíti azt a benyomásunkat, hogy a „tökéletes” nyelvek tökéletesen átláthatóak volnának. John Wilkins kódolt Miatyánkjára tekintve például könnyen elbátortalanodunk. Bár igaz, hogy azonos jelek állnak azonos főnevek vagy kötőszavak helyett, ezen az alapon azonban csak nagyon ügyes kódfejtő volna

---

de érdemes az alábbi levelezőlistákat is megtekinteni: CONLANG, Zompist Bulletin Board, Conlanger Bulletin Board.

⁶ Lásd www.omniglot.com/writing/alfakineticx.php; www.omniglot.com/writing/rotor.htm.

képes megfejteni a szöveg jelentését,⁷ nincs olyan „inherens” logikája a nyelvnek, amely ebben a segítségre volna.

The Lords Prayer.

٠ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١
 ٠ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١
 ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦
 ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣
 ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨
 ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠
 ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠
 ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

Our Parent who art in Heaven, Thy Name be Hallowed, Thy
 Kingdome come, Thy Will be done, so in Earth as in Heaven, Give
 to us on this day our bread expedient and forgive us our trespasses as
 we forgive them who trespass against us, and lead us not into
 temptation, but deliver us from evil, for the Kingdome and the
 Power and the Glory is thine, for ever and ever, Amen. So be it.
 Eccc 1. (1)

Wilkins Pater noster

Az efféle szövegek dekódolását az is nehezíti, hogy a szerzők egy része – legalábbis bevallott szándéka szerint – nem is a saját nyelvét igyekszik lekódolni, hanem egy szupranacionális nyelvet létrehozni. Francis Bacon, John Webster és John Wilkins amellet érvel, hogy a „reális karakterek” (a mesterséges nyelv elemei) nem betűk és szavak helyett kell hogy álljanak, hanem dolgok és fogalmak helyett, olyan univerzális ideákat kell jelölniük, amelyek más és más szavakkal ugyan, de minden nyelvben előfordulnak.⁸ Más azonban a szerzői szándék és más a végeredmény, s nem járunk messze az

⁷ Néhány kódfejtő munka: *Enemy Codes and their Solution*, *Cryptologia* 19/2. (1995), 166–195; L. F. Safford: *The Functions and Duties of the Cryptography Section, Naval communications*, *Cryptologia* 16/3. (1992), 265–281; *Basic cryptanalysis (Field manual 34-40-2)*, Washington DC, 1990, chapters 14–15; William F. FRIEDMAN, *Military Cryptanalysis*, Aegean Park Press, Laguna Hills, 1980.

⁸ KNOWLSON: *Universal Language Schemes*, 16, 25; John WILKINS: *Mercury or the Secret and Swift Messenger*, Baldwin, London, 1694, 109.

igazságtól, ha feltételezzük, hogy minden kora újkori mesterséges nyelvtervező rendszerre magán viselte a kitalálója anyanyelvének bélyegét.

Bár az eddigiekből jól látható, hogy e vállalkozások számos különböző történetbe tartoznak, sok ponton mégis egymásba kapcsolódnak, nem véletlen, hogy a róluk szóló monográfiáik is gyakran együtt tárgyalják őket. Ilyen monográfia pedig tucatnyi született az elmúlt évtizedekben, többek közt Arno Borst, Paolo Rossi, James Knowlson, Roberto Pellerey vagy akár Umberto Eco tollából, és ha mindehhez hozzávesszük az egyes részkérdéseket tárgyaló szaktanulmányokat, azt mondhatjuk, a kérdés igen jól kutatott nemzetközi szinten.⁹

Magyarországon azonban (bár magyar mesterséges nyelvtervezőket rendre említene a külföldi monográfiák) sokkal kevésbé kutatott a téma, a nem túl nagyszámú szaktanulmány mellett összefoglalás sem sok született kimondottan magyarországi forrásokról. Körmöczy László és Szerdahelyi István könyvei¹⁰ a maguk idején komoly vállalkozások voltak, és új, addig feltáratlan forrásokat vontak be a vizsgálatba, egyik sem tekinthető azonban friss szakirodalomnak. Miközben tehát külföldön Eco áttekintése a tökéletes nyelvekről bestseller lett, a forrásokban nem jelentéktelen Magyarországon e téma nem számít túlkutatottnak, bár részkérdésekben teljesen elhanyagoltnak sem. Kalmár György, Kovácsházi István, Réthy András, Gáti István, Kyss Sándor és Bolyai János tervezete, legalábbis az említés szintjén, feltűnik az előbb említett nemzetközi monográfiákban is, és Magyarország ezzel – mondjuk a méretében és periferiális geopolitikai és nyelvi adottságaiban hasonló Lengyelországgal összehasonlításban – meglehetősen jól reprezentált a mesterséges nyelvtervezetek terén.

A társaság leghíresebb tagja kétségtelenül Kalmár György (1726–1781).¹¹ Kalmár élete, ha lehet, még izgalmasabb és változatosabb volt, mint világnyelvtervezete. Debrecenből indult, beutazta Németországot, Hollandiát, Angliát, de járt Oroszországban és Konstantinápolyban is. Nem meglepő, hogy világnyelvtervezetét is három nyelven publikálta, latinul, olaszul, végül – legteljesebb, de még mindig nem teljes formában – németül.¹² Kalmár meggyőződése szerint egy igazán egyetemes nyelv nem beszélt nyelv,

⁹ Paolo ROSSI: *Clavis universalis: arti della memoria e logica combinatoria da Lullo a Leibniz*, il Mulino, Bologna, 1983; James KNOWLSON: *Universal Language Schemes in England and France, 1600–1800*, University of Toronto Press, Toronto, 1975; Roberto PELLEREY: *Le lingue perfette nel secolo dell'utopia*, Laterza, Roma–Bari, 1992; Mary M. SLAUGHTER: *Universal languages and scientific taxonomy in the 17th century*, Cambridge UP, Cambridge, 1982; Umberto ECO, *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*, Laterza, Bari, 1993 (magyarul: *A tökéletes nyelv keresése az európai kultúrában*, Atlantisz, Budapest, 1998); Gerhard STRASSER: *Lingua Universalis. Kryptologie und Theorie der Universalsprachen im 16. und 17. Jahrhundert* (Wolfenbütteler Forschungen, 38.), Harrassowitz, Wiesbaden, 1988.

¹⁰ KÖRMÖCZI László, *A világnyelv kérdése és Kalmár György*, Nagykőrös, 1933; SZERDAHELYI István, *Bábeltől a világnyelvig*, Gondolat, Budapest, 1977.

¹¹ Bolyai János persze még híresebb, de mint matematikus, nem pedig mint mesterséges nyelvtervező, ami összefüggésben lehet azzal, hogy nyelvtervezetét nem dolgozta ki olyan szinten, mint Kalmár, és nem is publikálta.

¹² *Praecepta grammatica atque specimina linguae philosophicae, sive universalis*, D. Iacobaeer, Berlin, 1772 (hozzáférhető: OSZK, M 287–811); *Precetti di grammatica per la lingua filosofica o sia universale propria per ogni genere di vita*, P. Giunchi, Roma, 1773 (OSZK, L. gen. 258); *Grammaticalische Regeln zur philosophischen oder allgemeinen Sprache, das ist, der Sprache aller Voelker Zeiten und Lebensarten*, Kurzböck, Bécs, 1774 (OSZK, M 172 720).

hanem írott, karakternyelv, így aztán rendszere vizuálisan is izgalmas.¹³ Bár a megjelent kötetek, amelyek közül a leghosszabb is csak 120 oldalas, az ígért 400 fogalomjelből csak mintegy 80-at tartalmaznak, és Kalmár nem dolgozta ki teljes egészében a rendszerét, az így is nyilvánvalóvá válik, hogy az egyszerre logikai és metafizikai értelemben univerzálisnak szánt nyelvvel a szerző a világbéke célját is szolgálni kívánta – hűen számos korábbi és későbbi egyetemes nyelvtervezethez. Kalmárt nemcsak többnyelvű íráskészsége, hanem olvasottsága is az európai nyelvtervező hagyomány szívébe utalja, láthatóan olvasta a korábbi tervezetek jelentős részét, és azokhoz képest igyekszik pozicionálni sajátját (amelyről azt állítja egyébként, hogy egyesíti Wilkins és Leibniz rendszerének előnyeit).

Egészen más eszközökkel, de szintén a kommunikáció valamilyen egységesítése a célja Alexander Kyssnek, azaz Kiss Sándornak, aki kéziratban maradt tervezetében nem annyira filozófiai, mint inkább fonológiai vállalkozásba kezd. A különféle nyelvek kiejtésben való esetlegességein úgy igyekszik úrrá lenni, hogy egy egységes fonetikai átírást javasol, és ezt a különféle nyelveken lejegyzett Miatyánk-szövegeken demonstrálja.¹⁴

Gáti István (1749–1843) vállalkozása közelebbről kapcsolódik Kalmáréhoz.¹⁵ E vállalkozás tulajdonképpen három párhuzamos tervet ölel fel, egy *steganographia*, azaz összevont írás (gyorsírás) kidolgozását, egy *pasigraphia*, azaz egyetemes írás megtervezését, és egy univerzális nyelv létrehozását. Az univerzális nyelvben és az ennek lejegyzésére alkalmas *pasigraphiában* ő is – mint Kalmár – Locke-ra hivatkozik, majd Leibnizre, „Wilkinsz ánglusra” és a német Bergerre. Gáti számára az egyetemes nyelv és a gyorsírás (vagy, ahogy ő gyakran hívja, a szapora írás) kidolgozásának terve szorosan összekapcsolódott. Egyik kéziratának címdalán így nevezi meg céljait: „mi módon lehessen a folyó beszédet írással utol érni, a nyelvünket nem értő emberekkel értelmesen levelezni és az ilyenekkel öszve találkozáskor beszélni is értelmesen”. Kalmár karaktereiről azt írja, „ezek nem a szapora, hanem az univerzális írásra gondoltattak ugyan ki, de a szapora írásra is nem volnának rosszak, minthogy rövid betűvel egész szókat jelentenek, p.o. r – írás, ^ – ég, ˇ – tenger, t. – idő”.

Gáti célja egyfajta filozófiai nyelv létrehozása, amelyben a világ átlátható felosztását adja. A szavak pedig, mint Newton vagy az alább bemutatandó Réthy rendszerében, két-

¹³ Kalmár György filozófiai nyelvéről lásd többek közt HEGEDŰS Béla: *Kalmár György világnyelv tervezetének fogalomanyaga*, Irodalomismeret 1995/1–2., 100–108; KÖRMÖCZI, *A világnyelv kérdése*; BALÁZS János: *Kalmár György, a hazai nyelvölcselet úttörője* = Uő.: *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai modell*, Magvető, Budapest, 1980, 23–40; BALÁZS János: *Kalmár György egyetemes írásnyelv tervezetének nyelvfilozófiai jelentősége* = Uő.: *Hermész nyomában. A magyar nyelvtörténet alapkérdései*, Magvető, Budapest, 1987, 450–467.

¹⁴ Alexander KYSS, *Organia sermonis et scripturae universalis per scalam et attractionem gravitationem vocalem evidentem et mathematice determinata*, 1817, OSZK, Quart. Lat. 100 (az ezzel megegyező 1818-as kézirat: OSZK, Quart. Lat. 101.).

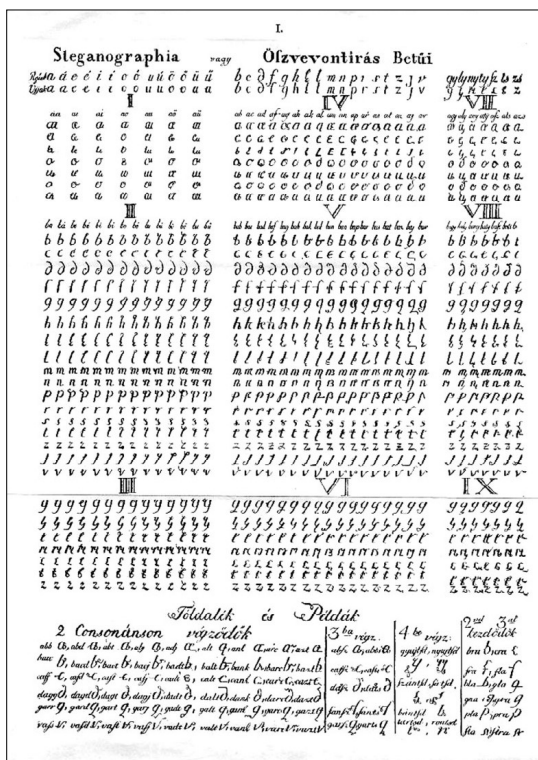
¹⁵ GÁTI István, *A stenographiának I-ső könyve. A tachygraphia vagy szapora írás módja, melyet, mint a pasigraphiának philosophica vagy universalis nyelvnek is első vonásait, közre bocsát zsengeképen*, Trattner, Pest, 1820 (OSZK, II. Graph. 440). E vállalkozás kéziratban maradt forrásai: *Stenographia, Tachygraphia, Pasigraphia, Universalis Lingua Rövid foglalata*, 1824 (OSZK, Oct. Hung. 467.); *Steganographia vagy öszve vont írás mint a régtől fogva óhajtott Tachygraphiának, szapora írásnak, Pasigraphiának, közönséges írásnak, philosophica linguának, közönséges nyelvnek talpköve*, 1820 (OSZK, Oct. Hung. 4.). Lásd még VIKÁR Béla: *Gáti István Steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával* (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XIV. 12. sz.), MTA, Budapest, 1889.

három betüből állnak. A víz például *zsa* ha égi, és *zsá* ha földi. Így lesz a *zsab* felleg, a *zsáb* pedig tenger. A *pa* gyümölcsös fa, a *pab* almafa, a *pan* szilva, a *pagy* narancsfa. A *pá* gyümölcstelen fa, így a *páb* cédrus, a *pán* borostyán, a *págy* pedig ciprus.

Nézzük a nyavalyákat:

lu külső	lú belső
lub seb	lúb tsömör
luc fekély	lúc erőtlenség
lud fokadék	lúd szédelgés
luf kosz	lúf hagymáz
lug Frantzi	lúg fogfájás
luh sülly	lúk nátha
luk himlő	lúk hurut
lul rüh	lúl nyilallás
lum tályog	lúm köszvény, görts

A rendszer nincsen tökéletesen feltöltve, későbbi kiegészítések lehetségesek. A hiányosságok osztályozásában például a *lugy* ősz, a *luly* kopasz, a *luny* kantsal, a *luty* pisze, a *lusz* fél-szájú, a *luts* zsugori és púpos, a *luds* sánta, a *lunaj* vak, a *lúsz* dadogó, de a *lúgy*, a *lúty* és a *lúts* még nincsen megfelelően jelentésnek.

Gáti szteganografikus karakterei

Rendszerét számos szövegen bemutatja, többek közt a Miatyánkon, a Hiszekegyen, a Tízparancsolaton, egy Bécsből Indiába címzett kereskedelmi levélen, egy katonai levélen Bonapartétól Kairóba, valamint egy mesteremberi levélen Philadelphiából Londonba. A Miatyánk kezdete Gáti nyelvén így néz ki:

pub	tofmá	ton	se	böp	tyabmá	fid	tóg	lyudnöp
pater	noster	qui	es	in	coelis	nomen	tuum	sanctificetur
Atya	miénk	ki	vagy	ben	mennyek	név	tiéd	szentségessé tsináltassék

Egészen hasonló, de kevésbé kidolgozott a majdnem kortárs Réthy András (1778–1841) rendszere.¹⁶ Ő szintén néhány betű kombinációjával igyekszik felosztani és leírni a világot, s azt reméli, betűnyelvét minden nemzet képviselője a maga nyelvén képes kiolvasni. Nyelvének röpké huszonnégy oldalas leírását százhusz oldalas szótár követi, amelyben Réthy szavai latin szavaknak vannak megfeleltetve: *haej. quodcumque aüj. nullum, Ęh. – Sexcenta, Næg. – Crudum, Lëv. – Modernum, abizh. – atque, Bes. – at, Bün. – Lamentari, Piz. – Intrare.*

Bolyai János (1802–1860) a kidolgozottságnak erre a szerény szintjére sem jut el, kéziratban megmaradt feljegyzései azonban arról tanúskodnak, hogy az egyetemes írás, a mindenki által felfogható és logikus jelrendszer kidolgozása egész életében foglalkoztatta.¹⁷ Jóval lezárta, igaz, jóval felszínesebb is Kovácsházi István tervezete.¹⁸ A harmincegy oldalas, magyar–francia kétnyelvű szövegben a szerző célja praktikus, egy mindenki által könnyen érthető képnyelv kidolgozása, és ezt – mi máson, mint – a Miatyánkon szemlélteti.

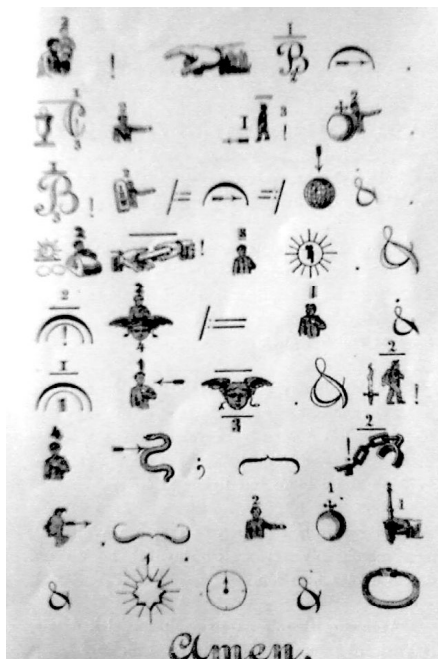
Kovács házi azt írja, Gáti belehalt ebbe a vállalkozásba. Ő maga erre láthatóan nem készül, igazából csak az egyetemes képírás lehetőségét akarja felmutatni, a kidolgozást másra hagyja. Hogy az ötlet mégsem volt olyan naiv, mint amilyennek első pillantásra látszik, azt jól mutatja, hogy a következő évszázadban a Bécsi Kör meghatározó filozófusa, Otto Neurath is hasonlóan dolgozott, és a mai repülőtereken található képdigrammok (melyek a felszállást, a mellékhelységet vagy a poggyászt mutatják) is ennek a tervnek az eredményei.

Ma már tudjuk, hogy nyugat-európai és a magyar mesterséges nyelvtervezetek sok szempontból utópisztikusak voltak. Ami a nemzetközi segédnyelveket illeti, az eszperantó legyőzte a volapüköt, majd az angol nyelv elterjedése tökéletesen idézőjelbe tette az eszperantót. A filozófiai nyelvekről sokan belátták, hogy a világ minden univerzális vagy tökéletes felosztása magán viseli szerzőjének kulturális hátterét, és más hagyományból nézve egy ilyen tökéletesnek szánt felosztás olyan komikus lehet, mint Borges híres kínai

¹⁶ Andreas RÉTHY: *Lingua universalis communi omnium nationum usui accomodata*, Antonius Sratuss, Bécs, 1821. Lásd még Reinhard WITTMANN: *Ein verschollener Sprachforscher: Andreas Réthy 1777–1841 = Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa im XVIII. und XIX. Jahrhundert. Festschrift für Heinz Ischreyt zum 65. Geburtstag*, szerk. Wolfgang Kessler – Henryk Rietz – Gert Robel, Ulrich Camen, Berlin, 1982, 73–78.

¹⁷ BOLYAI János: *Üdvtan*, kézirat, MTAK, Mf. 1120.

¹⁸ KOVÁCSHÁZI István: *Pantographia (egyetemes írás)*, Franklin, Budapest, 1877 (OSZK, II. Graph 521).

Kováchási Pater noster

enciklopédiája. Ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról, hogy a Bécsi Kör idővel persze szintén elvetélt programja is bizonyos mértékig ennek a hagyománynak az örököse, mint ahogy a legkevésbé sem elvetélt számítógépes nyelvek is. Ha van a történetnek tapasztalata, az a következő: egy mesterséges nyelv tökéletessége és egyetemessége fordítottan arányos egymással. Minél inkább behatároljuk a felhasználási területet (mint például egy programozási nyelvben), annál inkább lehet egy nyelv tökéletes, azaz minden – a rendszeren belül feltehető – kérdésre válaszolni képes. A mesterséges nyelvtervezetek hagyománya nem vezetett világbékéhez, sem egy olyan ideális kommunikációs helyzetet nem állított elő, amelyben minden felekezet és minden filozófiai iskola szükségképpen közös konklúziókra jut. Sőt ezt ma már nem is tartanánk lehetségesnek és kívánatosnak. Elvezetett azonban egy sor alapvető filozófiai belátáshoz, és több olyan kommunikációt megkönnyítő vagy kalkulációt tökéletesítő módszerhez, amelyek talán nem kínálnak választ minden kérdésre, de azért éppen eléggé praktikusak.